

Napravo od liberálů

MARTIN BASTL*

Abstract: Right from Liberals

This is a review essay on the new book about right-wing extremism and radicalism in the Czech Republic *Pravicový extremismus a radikalismus v České republice (Right-wing Extremism and Radicalism in the Czech Republic)* by M. Mareš. One of the goals of this text is a critical discussion of theoretical concepts used in the „theory of extremism“. From the point of view of the study of extremism right-wing radicals form one of the most interesting (and dangerous) political players in Czech politics. The book *Pravicový extremismus a radikalismus v České republice* is an important (and thus far the longest) text in this research field available in Czech language.

Keywords: radicalism; review essay; ultra-right; theory of extremism

Miroslav Mareš: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Blansko: Barrister & Principal a Centrum strategických studií, 2003.

Kniha M. Mareše *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR* je patrně vůbec nejrozsáhlejším příspěvkem ke studiu politického radikalismu, který byl v České republice v poslední dekádě zpracován a vydán. Sám autor v úvodu (Mareš 2003: 6) jako jednu z příčin vzniku textu naznačuje dosavadní absenci ucelenější politologické studie zabývající se českou ultrapravicí a mezeru ve výzkumu u domácí politikologie má zaplnit právě jeho publikace. Dlužno dodat, že se jí to daří. Text sám je rozdělen do čtyř základních částí, za víceméně samostatné však můžeme považovat i úvodní pasáž a závěr.

Jak již bylo naznačeno, v úvodu autor shrnuje důvody, které ho vedly ke zpracování publikace. Jejím cílem má být „komplexně a objektivně charakterizovat českou ultrapravicí na pozadí jejího vývoje, vnitřní struktury a obecných předpokladů působení“ (Mareš 2003: 6). Čtenáři je představena struktura (členění) práce, stručně je charakterizován stav výzkumu v domácí politikologii a jsou sumarizovány zdroje pramenů a materiálů, které sahají od pramenů sekundárních přes zdroje z prostředí zpravodajských služeb, policie a přes elektronické prameny až po krajní levici a pravici samu. Už sám úvod dává tušit, že množství materiálů autorem shromážděných je vskutku úctyhodné a v akademické obci přinejmenším šíří svého záběru zřejmě dosud nepřekonané.

* Veškerou korespondenci adresujte na: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Gorkého 7, 602 00 Brno, e-mail: bastl@fss.muni.cz

Následuje kapitola první, zřejmě jak teoreticky z nejcennějších, tak zároveň nejkontroverznější, a to kapitola zabývající se teoretickými a metodologickými aspekty výzkumu extremismu a radikalismu. V české politikologii dosud neexistuje ucelená koncepce metodologie výzkumu politických proudů či jevů označitelných za radikalismus. Přestože velký pokrok přinesla publikace *Politický extremismus a radikalismus v České republice* editovaná Petrem Fialou (Fiala 1998), reflexe metodologie zůstává zatím roztržštěná do řady nejrůznějších specifických studií, článků a analýz. Je však nutné zdůraznit, že tento problém se netýká pouze české politikologie jako takové, ale je obecný. Ucelená a – což je zřejmě nejpodstatnější – akceptovaná a přijímaná teorie extremismu neexistuje nikde ve světové politikologii. Existují ovšem parciální koncepce aspirující na teorii extremismu, ty jsou však opakovaně (a oprávněně) zpochybňovány řadou oponentů z vědecké obce. Publikace M. Mareše je první v českém jazyce, která tento spor (či tyto spory) shrnuje a předkládá čtenáři k posouzení. Ponechme stranou samo problematické pojmosloví, které v některých případech (ostatně sám termín „extremismus“ je takto zatížen) získalo obtížně uchopitelné a neméně obtížně akceptovatelné ne-vědecké konotace a věnujme se podstatě jednotlivých para-teorií (či proto-teorií, terminologie srv. Mareš 2003: 16).

Jedna velká část studií tvořících podklad pro různé para-teorie extremismu je ve skutečnosti typologiemi existujících (princiálních) oponentů konkrétních mapovaných politických systémů. Typologie jakožto para-teorie narážejí na nepřekonatelná úskalí, pokud synteticky postupují od sběru dat o oponentech (jednoho či několika vybraných konkrétních politických) systémů a na jejich základě a na základě společných rysů se snaží vypracovat obecnou teorii, přičemž ze samotného faktu oponentury není zdaleka jasné, zda se jedná o oponenta demokratického či ne-demokratického (ilustr. – fakt opozice v diktatuře nemusí znamenat demokratičnost aktéra, srv. Mareš 2003: 23). Abstrakce je vpravda prostřednictvím zjišťování, zda jsou daní oponenti orientováni pro-demokraticky nebo proti-demokraticky. Bohužel, zde získávají tyto para-teorie mnohdy vážné trhliny. V okamžiku, kdy má být precizován sám pojem demokracie, je jako demokracie opisován onen konkrétní systém (např. ústavní stát a jeho atributy), vůči němuž se oponenti vymezují. Tautologicky je tedy veden vývod, že oponenti systému jsou extremisté, protože jsou proti-demokratičtí a proti-demokratičtí jsou proto, že jsou oponenty systému. Což je ovšem, ať již je předkládán, či koncipován sebevíce sofistikovaně, názor bezprizorný, bez jakékoliv vnitřní heuristické hodnoty.

Další velká část v publikaci zmiňovaných autorů jde při svých analýzách a formulování svých koncepcí hlouběji a snaží se alespoň najít obecně akceptovatelné charakteristiky demokracie. Se značným zjednodušením lze říci, že demokracie je definována na podkladě klasické koncepce liberální demokracie s původem v osvícenství a jako nezpochybnitelné atributy demokracie autoři prezentují princip rovnosti a princip svobody. Jako extremistické jsou tedy chápány subjekty, které zpochybňují principiálně a/nebo procedurálně liberálně demokratickou koncepci. Není tedy nutné, aby byly v opozici systému (pokud tento systém (již) není vnitřně liberálně demokratický) či naopak. Tyto para-teorie jsou do jisté míry sice euroameriko-centrické, neboť se mnoha ohledech filosoficky odkazují na zkušenost osvícenství, nicméně alespoň částečně použitelné. Kromě jiných výhrad lze namítnout i to, že v jejich základech (chápaných jaksi *a priori* jako axiomatické) ještě zdaleka neproběhla reflexe vývoje politické filosofie, kdy se z osvícenství vycházející teorie (liberální) demokracie vyrovnává s polemikou vedenou např. zastánci republikánské teorie demokracie, sociální či socialistické demokracie, o proti-osvícenských proudech konzervativních nemluvě. I v souvislosti se skutečností, že

demokracie je dynamický (nikoliv statický, typologiemí fixovatelný) systém se tedy jako zdaleka nejpřínosnější dosud jeví koncepce výzkumu extremismu jako procesu/procesů de-legitimace politického oponenta/oponentů (viz Fiala 1998: 27–44), tedy např. inherentně systémovou (a/i dynamickou, procesuální) analýzu (i když ani zde se nevyhneme určitému riziku), tato linie výzkumu ovšem v publikaci příliš akcentována není. Přitom je zřejmé, byť je to nutné připomínat, že k danému politickému systému konformní subjekty mohou tento systém (např. svým chováním) ohrozit podstatně více, než-li jeho oponenti (např. Albánie 90. let atd.). Podle všech v publikaci prezentovaných teoretických předpokladů nemohou být za extremistické označeny subjekty, které chtějí demokracii rozšířit (či např. více akcentovat principy rovnosti a svobody), ale pouze a toliko subjekty, které chtějí demokracii omezit. Na tuto, či podobné teze autor několikrát zprostředkovaně odkazuje v citacích některých z politologů (např. Mareš 2003: 27, 523).

Autor sám neskrývá, že se přiklání k jedné z citovaných koncepcí extremismu, na jejímž základě konstituuje text. Činí tak však zjevně intuitivně, neboť např. monarchisty/royalisty, kteří při aplikaci v textu zmiňovaných para-teorií odpovídají kritériu extremistického subjektu, z typologie vyjímá (Mareš 2003: 41, 42), obdobně nejsou zmíněny elementy z bývalé ODA, které prezentovaly svůj názor na přímou demokracii jako na „vládu lůzy“ apod. Metodologicky se nabízí možnost rozsáhleji využít *policy analysis*, ba i důsledněji zpracovat komparaci, která se při načrtnutých východiscích nabízí – pak by však načrtnutá teorie extremismu byla patrně notně ořesena, protože i při využití některých nabízených a důsledně uplatňovaných kritérií bychom se s největší pravděpodobností dobrali jiného obrazu extremismu, než jaký je obvykle prezentován v typologiích, ovšemže v tomto kontextu zejména typologiích německých.

Přínosem publikace je i skutečnost, že se ultrapravicí v českých zemích zabývá ze skutečně dlouhodobého hlediska. S tím koresponduje obsah druhé kapitoly, která se uceleným, i když oproti následujícím částem textu stručným, způsobem zabývá vývojem českého pravicového extremismu a radikalismu od dob Rakouska-Uherska do roku 1989. Zvláště zajímavá je jistě část týkající se období 1945–1989, její rozsah je ovšem omezen informacemi, které se autorovi podařilo získat. Jedná se o nedostatek pochopitelný a omluvitelný, protože o výzkumném poli se informace shromažďují obtížně i v případě, že se jedná o organizace působící v transparentním demokratickém prostředí (jedním z důvodů je relativně pravidelně se objevující snaha o konspiraci ze strany sledovaných politických subjektů), natož pokud tyto politické subjekty sledujeme v období režimu ne-demokratického, který informace cíleně potlačuje. Přínosem pro tuto část textu je např. větší prostor věnovaný exulantům – oproti laické a často některými médii sdílené představě o celkově demokratickém charakteru české (česko-slovenské) emigrace tomu tak nebylo (viz ostatně výše poznámku k metodologii), také v emigraci působila celá řada jednotlivců nebo organizací přiřaditelných ke krajní pravici nejružnější provenience. Někteří/některé z nich působí také v období 90. let 20. století a počátku 21. století a jsou zmiňováni/y v následující kapitole.

Těžištěm publikace (téměř 2/3 textu) pak je bezpochyby část třetí, která mapuje českou ultrapravicí v období let 1989–2003. Zde hned v úvodu lze ocenit práci, kterou si autor dal se shromažďováním potřebných informací a podkladů a která trvala několik let. Část publikace zabývající se ultrapravicovým spektrem v ČR v posledních 14 letech je rozdělena do několika sekcí; jde o „Základní rozčlenění vývoje a struktury pravicového extremismu a radikalismu v České republice po roce 1989“, „Ultrapravicové politické strany a politická hnutí“, „Ultrapravi-

vicové zájmové skupiny“, „Ultrapravicová samostatná média“, „Ultrapravicové subkultury“ a vposled „Militantní a teroristické ultrapravicové organizace“. V úvodní pasáži autor nabízí rámec pro vymezení a rozčlenění radikální pravice v ČR, přičemž zmiňuje několik faktorů vnašejících do klasifikace obtíže (Mareš 2003: 175). Za jeden z nejpodstatnějších lze označit organizačně-formální faktor (např. překrývání organizačních forem) – není výjimkou, že v jedné organizaci (např. Republikánská mládež) spolu koexistují a kooperují neonacisté, fašisté, konzervativci, či antisemité spolu s umírněnými nacionalisty, přičemž nelze jednoznačně separovat aktivity a programatiku jednotlivých proudů, ani při výzkumu postupovat zcela individuálně (a vypracovat studii sestávající se z profilů jednotlivých protagonistů). Z toho často vyplývá tendence zmiřování klasifikace takto konfúzních organizací, které nelze korektně označit např. za zcela neonacistické (a ani autor tomu nečiní), přestože mnoho jedinců pohybu-jících se uvnitř těchto organizací (kteří/ktelé mají často nemalý vliv na chod organizace) už jako neonacisty, ultra-konzervativce či fašizující elementy identifikovat můžeme bez větších nesnází. V sekci věnované politickým stranám se poprávu dostává nejvíce prostoru SPR-RSČ a různým jejím mutacím a odnožím. Vzhledem k tomu, že toto téma již několikrát zpracováno bylo, je pro čtenáře patrně atraktivnější text věnovaný dalším ultrapravicovým stranám a hnutím, z nichž největší mediální pozornost získala Prává alternativa (dříve Národně sociální blok), politický subjekt, který vznikl po vnitřní kolonizaci struktur Vlastenecké republikánské strany (jednoho z odštěpků SPR-RSČ) neonacistickými aktivisty. Stručně je zachycena pestrá geneze tohoto politického subjektu až k faktickému konci jeho aktivit. Dále jsou zmiňovány marginální politické subjekty jako např. Národní sjednocení či Národní strana, které sice disponují oproti vyhraněnějším skupinám nikoliv zanedbatelným intelektuálním potenciálem, nicméně jejich relativní umírněnost snižuje jejich mobilizační potenciál ve vztahu zejména k mladším vrstvám sympatizantů.

Zřejmě nejširší škálu názorových pozic nabízí kapitola věnovaná ultrapravicovým zájmovým skupinám. Autor vyčerpávajícím způsobem utřídil spektrum subjektů na krajní pravici, od Vlastenecké ligy až po Hnutí národního sjednocení. Zde se zřejmě nejvýrazněji projevují nedostatky zvoleného členění textu, neboť některé ze zmiňovaných organizací spadají stejně (ne-li více) do kategorie militantních jako organizace, které jsou jako takové označeny v závěru kapitoly. Platí to např. o Národní alianci či již dříve zmiňovaném Hnutí národního sjednocení, přičemž sám fakt, že Národní aliance byla po jistou dobu registrována Ministerstvem vnitra ČR neubírá nic na významu faktu, že Národní aliance byla jedním z nejvýraznějších neonacisticky orientovaných subjektů (totéž platí pro fašistickou orientaci HNS atd.), popř. faktu, že tyto organizace cílevědomě vytvářely para-militární struktury k prosazení svých cílů (narodil např. od projektu Ahnenerbe či organizace NSEC, o jejichž militantních aktivitách nejsou známy žádné informace). Stejně tak i Vlastenecká liga disponovala militantně orientovanými jedinci, přestože se lze ztotožnit s autorem, že její ztotožňování se skutečně (a vypjatě) nacizujícími, či fašizujícími organizacemi je nemístné (přestože někteří jedinci z VL kontakty na toto prostředí udržovali, podstatně významnější se jeví skutečnost, že jiní členové VL vystupovali proti nacistickým, či fašistickým subjektům, popř. dokonce vstupovali do násilných střetů s nimi, a v některých oblastech a obdobích hráli roli antifašistického elementu – tato situace se dá do jisté míry srovnávat se vztahem Federace sociálních anarchistů k některým např. trockistickým elementům na radikálně levicové scéně). Obdobně jako je tomu u radikálně pravicových politických stran, tak i u zájmových skupin je pozorovatelný jistý intelektuální potenciál (a to i v technickém

ohledu – např. M. Knapovský ze sdružení Vlast.cz, dříve VF, pracuje jako síťový konzultant ve firmě 3Com; srv. Ministerstvo vnitra České republiky 2003: 57–58), vedle sebe se však nacházejí skupiny (ve své době) relativně velké (Vlastenecká fronta či NA) a naprosto marginální (Nacionálně ekologické unie).

Krátkou a co do významu zřejmě nejméně výraznou je kapitola věnovaná samostatným ultrapravicovým médiím, kde je autorem představeno několik periodik a obsáhlejších publikačních projektů (včetně v minulosti široce diskutovaného časopisu Politika) a jedna samostatná práce – „Analýza 17. listopadu“ Miroslava Dolejšího. Zvláště v souvislosti s (částečně post-exilovým) prostředím projektů Svědomí, Obrana Národa a webové prezentace Českých vlasteneckých stránek M. Mareš spojuje jistá očekávání ohledně dalšího vývoje, kdy by se právě zde mohlo vytvořit „centrum 'intelektuální' nové pravice“ (Mareš 2003: 395). Skutečností je, že i v tomto prostředí je zastoupena celá řada rozdílných názorů, přičemž v některých případech (např. J. V. Toman-Tománek) aktivity vzbuzují oprávněný zájem nejen pro svůj problematyczny technický charakter (spamování atd.), ale i obsahem (vytváření uzavřené skupiny pseudo-sektářského charakteru, na kterou upozorňovali už dříve někteří její bývalí členové atd.)

Ze subkultur v práci v následující kapitole zmiňovaných se největšímu zájmu tradičně těší subkultura skinheads, v poslední době s odstupem následována subkulturou fotbalových hooligans. Zatímco krajně pravicovým skinheads bylo věnováno již v minulosti dostatečně prostoru, subkultura hooligans přitahuje (v celosvětovém měřítku) vzrůstající pozornost politologů až v posledních letech. Je tomu proto, že velká část autorů pochybuje o vhodnosti řešení problematiky hooligans do oblasti zájmu politických věd a poukazuje na adekvátnější aplikaci metod sociologických, psychologie a kriminologie (srv. např. Smolík 2003: 1–10). Tato zkoumání jsou v současné době stále ve stadiu vývoje, nicméně v souvislosti s militantci hooligans někteří badatelé těmto aktivitám v současnosti věnují pozornost srovnatelnou s pozorností věnovanou jiným aktivitám gangového typu a zohledňují i míru politizovanosti konkrétních gangů (firms) (srv. Sullivan 2001: 106–107). V ČR je situace zajímavá zejména v kontextu personálního propojení subkultury hooligans a radikálně pravicových organizací a snahy některých těchto organizací využít fotbalové hooligans jako pouliční bojůvku (zde se nabízí paralela s využitím subkultury skinheads britskou BNP v 70. letech minulého století). M. Mareš se subkulturou hooligans podrobněji nezabývá, provádí pouze schematickou systematizaci významnějších českých gangů. Pouze uvítat však lze zde obsaženou prezentaci u nás dosud silně zanedbávaných subkultur nazi-punks, black, aryan a pagan metalistů a militaria fans. Lze předpokládat, že představení těchto subkultur v textu otevře tuto oblast výzkumu i dalším autorům a další texty témata zmapují obsírněji.

Závěrečná část této kapitoly se věnuje militantním a teroristickým organizacím krajní pravice vyvíjejícím činnost na území ČR. Je zřejmé, že většina těchto organizací více či méně využívá konspirativních technik. Autorovi se podařilo alespoň zachytit a deskriptivně představit valnou většinu organizací, které v ČR od počátku 90. let minulého století působily (či působí). Nicméně v některých případech představené závěry nejsou zcela vyargumentovány, např. v případě organizace Anti-Antifa je predikováno, že tato organizace „může v blízké budoucnosti ... představovat nejmilitantnější a nejnebezpečnější složku českého pravicového extremismu“ (Mareš 2003: 499), nejsou ovšem uvedeny takřka žádné důvody, proč tak autor usuzuje. Podle některých informací se zdá, že Anti-Antifa není ani tak organizací jako spíše projektem (zaměřeným na likvidaci oponentů), který je v Praze a Jihlavě spojen s Národním odporem (jak

autor uvádí), na severní Moravě např. s Republikánskou mládeží (a Vlasteneckou frontou), v Brně závisí na aktivitě některých jedinců z okruhu hooliganského gangu JKG atd. Tento projekt vznikl několik let a na sklonku 90. let snad působilo i více na sobě nezávislých skupinek, které se jako Anti-Antifa označovaly. Právě ta spojená s NO (Praha) díky své intenzivní prezentaci nakonec (pro současnost) získala rozhodující postavení. Z toho by ovšem vyplývalo, že militantními a nebezpečnými jsou (např. místní) skupiny a jedinci z jiných organizací participující na činnosti Anti-Antifa, nikoliv Anti-Antifa jakožto organizace. Obecně lze ovšem z kontextu práce vyrozumět, že hlavními argumenty pro selekci a kritérii nebezpečnosti jsou jednak programové aspekty zohledňující užívání násilí, druhdy praktická realizace – ověřené užívání násilí organizací. V publikaci se objevuje celá řada organizací či projektů, a to jak těch již neexistujících, tak těch aktuálních, organizací vznikajících v současnosti (či vzniklých v nedávné minulosti), včetně několika projektů radikální pravice, jejichž činnost je založena (a závislá) na existenci moderních technologií (např. koordinujících se prostřednictvím Internetu). Příjemným překvapením je fakt, že text byl aktualizován do posledního okamžiku před vydáním, takže nechybí ani informace z jara 2003.

Finální část textu (tedy čtvrtá kapitola) se zabývá analýzou (státní) „politiky proti pravicovému extremismu“ (Mareš 2003: 529). Je (velmi stručně) načrtnuta jednak její geneze, pak také instituce a aktéři této politiky a některé problematyczne okamžiky a konfliktní body. Zmíněna je legislativní úprava. Značná část nepříliš rozsáhlého textu se zabývá také mezinárodní spoluprací v tomto ohledu. Následuje fotografická příloha a závěr, kde je situace shrnuta.

Publikace oplývá řadou ilustrativních informací, např. na str. 373 je hymna NA, či na str. 400–402 tvorba exulantských antisemitů (Toman-Tománek), bohužel ovšem autor v některých případech korektně neznačí vložené úryvky, takže není zřejmé, zda se jedná o vědecký nebo ilustrativní text (např. str. 446, kde je ilustrována tvorba skinheadů, potažmo jejich náhled na subkulturu, představená ovšem autorem jako typologie). Je namístě se ptát, zda v případě maľoucích či absentujících popisů označujících dané části textu jako ilustrativních, M. Mareš uvažuje o jejich vědecké relevanci? Pokud by tomu tak skutečně bylo, zřejmě by vědecká úroveň knihy byla snadno napadnutelná, nezdá se to však příliš pravděpodobné, spíše než o úmyslnou integraci ilustrativních materiálů do analytické části textu jde o formální nedostatky. K jednotlivým kapitolám je přičleněn bohatý poznámkový aparát. Úctyhodných 50 stránek textu pak zabírá seznam pramenů a literatury.

Znovu lze zopakovat, že jde o nejrozsáhlejší empirickou práci z oboru výzkumu radikálních politických subjektů, která byla v posledních čtrnácti letech v českých podmínkách zpracována. Zároveň je tato publikace také prvním textem v českém jazyce zabývajícím se radikalismem, o kterém je mi známo, že je pozitivně, či jen s mírnými výhradami přijímán i v kruzích, jejichž výzkumu je věnován, tedy v tomto případě krajní pravici. V období několika měsíců po vydání se objevilo jen minimum kritických vyjádření (např. Slačálek 2003: 1–3).

V zásadě lze tedy říci, že „komplexní charakteristiky české ultrapravice“ bylo v této publikaci dosaženo. Obtížně si můžeme představit, že by v blízké budoucnosti vyšla k tématu obsaženější studie. To ovšem neznamená, že veškeré závěry (a třeba i jen předkládaná fakta) je možné (či dokonce správné) přijímat nekriticky, bez následující diskuse. Domnívám se ale, že to ani nebyl autorův úmysl. Jako další vklad do rozvíjejícího se studia radikalismu a extremismu v České republice lze práci nejen ocenit, ale i přivítat.

Literatura:

- Fiala, P., ed. (1998): Politický extremismus a radikalismus v České republice, Masarykova univerzita, Brno.
- Mareš, M. (2003): Pravicový extremismus a radikalismus v ČR, Barrister & Principal a Centrum strategických studií, Brno.
- Ministerstvo vnitra České republiky (2003): Zpráva o problematice extremismu na území České republiky v roce 2002, Praha.
- Sullivan, J.P. (2001): Gangs, Hooligans, and Anarchists – The Vanguard of Netwar In the Streets. In Arquilla, J., Ronfeldt, D. (eds.) (2001): The Future of Terror, Crime, and Militancy, RAND.

Elektronické zdroje:

- Slačálek, O. (2003): Nová kniha o české ultrapravicí. Přístupno na <http://www.blisty.cz/txt.php?id=14732&uiid=1337>, 15. 7. 2003.
- Smolík, J. (2003): Fotbalové chuligánství z hlediska extremismu. In Rexter, č. 1/2003. Přístupno na <http://www2.fss.muni.cz/articles>, 1. 8. 2003.